

HEYKEL SANATI'NIN TANIMI VE ÖZELLİKLERİ

Aytaç KATI*

Güzel Sanatların, önemi ve geçmişi bakımından en eski kollarından biri olan heykeli şu şekilde tanımlayabiliriz: Estetik bir amaca yönelik olarak ve belli bir form verilmiş malzeme aracılığıyla mekan içinde bir nesnenin temsili veya telkinidir. Burada temsil sözcüğü betimlemekten çok simgelemeyi, telkin sözcüğü ise bir duygu veya düşünce aşılardan çok onu uyandırmayı hedeflemektedir.

Heykel Sanatı'nın gelişimi çağlar boyunca bu iki ana amacı gerçekleştirme doğrultusunda olmakla beraber, klasik dönemlerde daha önem verilen temsil özelliği, çağdaş heykel anlayışında giderek yerini telkin özelliğini bırakmıştır.

Heykelin, Sanatın diğer kolları ile olan ilişkilerini belirtmeden önce Güzel Sanatlar içindeki yerini tanımlamakta yarar vardır. Günümüzde Güzel Sanatlar denince akla genellikle plastik sanatlar gelmektedir. Mekansal sanatlar da denilen bu gruba, Mimarlık, Resim ve Heykel Sanat dalları oluşturmaktadır. Herbiri güzelin değişik ifade tarzını oluşturan bu sanatsal anlatım şekillerinin en önemli özelliği mekana bağımlı olmasıdır. Bir anlamda Mimari, Resim ve Heykel mekansal şekillendirme, dolayısıyla mekansal düzenleme sanatlarıdır. Buna karşılık müzik ve dans gibi sanat kollarında ise sanatsal ifade daha çok zamana bağımlıdır. Diğer deyişle, müzik ve dans belirli kurallara dayalı bir zaman düzenleme sanatıdır.

Sanatın bu genel ayırımı içinde heykelin yerine yeniden bakınca, onu mekan içindeki plastik (şekillendirmeye dayalı) ifadesinin kendine özgü özellikleri, aynı gruptaki diğer sanat dallarından farklılığını belirler. Bu özelliklerden en önemlisi heykelin üç boyutlu bir plastik

* Doç., Anadolu Üniversitesi G.S.F., Heykel Bölümü, Öğretim Üyesi

ifade şekli olmasıdır. Bu yönü ile mimariye olan benzerliği resimle arasında yoktur.

Günümüz heykelinin bir başka özelliği de çok geniş bir malzeme kullanımına ve buna bağlı olarak ifade zenginliğine açık olmasıdır. Toprak, alçı, taş, ağaç, metal, cam ve diğer sentetik maddelerden yapılan heykelsel formlar, kullanım alanları olarakda boyut ve türleri itibariyle çok farklı mekanlarda değerlendirilebilmektedir. Evlerin günlük yaşama mekanlarından yol, meydan, park gibi kentsel ölçekli geniş ve açık alanlara kadar farklı mekanlarda sergilenen heykel artık modern yaşamın bir parçası olma özelliğine kavuşmuştur.

HEYKELSEL İFADE

Her sanat türünün kendine özgü bir ifade özelliği vardır. Sanatçı, uğraş konusu olan alanda bu özellikleri kullanarak ve kullandığı malzemenin olanaklarından yararlanarak plastik bir anlatım ortaya koyar. Örneğin bir heykeltraş malzeme olarak seçtiği mermeri yontarken onda oluşturduğu boşluk, kütle, geçiş, yüzey, kesit gibi formsal her ögenin heykelin bütününde yaratacağı ifadeyi düşünerek şekillendirir. Bir atletin vücudunu iyi dengelemiş bir kütle ile, güçlü kaslarını ustalıkla düzenlemiş dışbükey ve içbükey yüzeylerin birbirine geçişleri ile, öfkeli bir bakışı, başın omuz üzerindeki konumu ve yüz kaslarının gerginliğini gösteren yüzey geçişleri ile ifade eder.

Heykelsel bir formu oluşturan bu öğeleri kullanan sanatçı, yarattığı esere kendi özgün anlatım şeklini yani, stilini verir. Aynı heykelsel öğeleri kullanan farklı stildeki sanatçıların ortaya koyduğu ifade, anlatılan şey-konu-aynı bile olsa bir farklılık gösterir. Bir heykelin değerlendirilmesinde sanatçının bu ifade gücü ve özgünlüğü çok önemlidir. Karşısında poz veren güzel vücutlu bir modelin kil, tahta veya mermer gibi herhangi bir malzemedan aynısını yapan heykeltraş, aslında, güzel bir heykel değil, sadece belli bir malzemedan güzel bir insan vücudu yapmış olur. Sanatçının amacı doğayı kopye etmek değil onu kendi görüşüne göre ifade etmektedir.

HEYKELİN TÜRLERİ

Heykel çok eski çağlardan beri insanlığın ilgisini çekmiş bir üçboyutlu ifade türü olarak çeşitli dönemlerde farklı amaç ve şekillerde kullanılmıştır. Eski Mısır, Hitit, Yunan ve Roma uygarlıklarında heykelin tanrıları simgelemesi işlevinin yanında anıtsal ve dekoratif olarak kullanılmış olması bu sanat dalına geniş bir yaygınlık sağlamıştır. Biblo ölçeğindeki heykelcikten dev boyutlardaki anıt heykellere kadar olan değişik ölçekteki heykellerin yanında daha çok dekoratif ve anlatım amaçlı alçak ve yüksek kabartma (rölyef) gibi farklı türlerin de gelişmesi bu sanat dalına zengin bir çeşitlilik kazandırmıştır.

Çağlar boyunca dinlerin ve toplumsal törelerin etkisinde gelişim gösteren heykel 20. yüzyılda çok zengin bir ifade şekli kazanmıştır. Bu yüzyıldaki heykel, gerek malzeme konusunda ulaştığı geniş kullanım olanaklarının, gerekse endüstri toplumlarının değişen ilişki şekillerinin etkisi ile ifade ve içerik olarak büyük değişikliğe uğramıştır.

Heykelin günümüze kadar olan gelişiminde gerek içerik, gerekse anlatım yönünden dört farklı tür görülür.

I- Tinsel Heykel: (Resim I)

Tahta, Afrika heykellerinde ilkel bir şeklini gördüğümüz bu heykel türü eski Mısır, Yunan ve Roma Medeniyetlerinde en ileri düzeyine ulaşmıştır. Kutsal sayılan varlıkların temsilini amaçlayan bu üçboyutlu formalsal ifade şeklinde figürler, inançlara göre idealize edilerek ifade edilir. Mimari ile birlikte olduğunda daha çok rölyef şeklinde bir ifadenin ağırlık kazandığı bu heykel türü Uzak Doğudan, Ak Denize kadar geniş alanda, yeryer orta çağa kadar süren bir zamanda etkin olmuştur.

II-Klasik (Formel) Heykel: (Resim II)

5.yüzyıldan itibaren heykelde ilk defa sanatçının subjektif görüşünün ağırlık kazandığı bir dönüşüm gerçekleşiyor. Anatomi ve geometrinin ağırlıklı olarak kullanıldığı bu dönem heykelinde malzeme formu destekleyen bir araç olarak ortaya çıkıyor. Sanatçı bu dönem heykelini daha önceki durağan ve soğuk havasından kurtarıp ona

hareket duygu katıyor. İnsan figürlerinde draperi (giydirmeye -sarma) uygulamasının da başlangıcı bu dönem heykelinde görülmektedir.

III- Gereçsel Heykel: (Resim III)

İlk izleri Rönesans'a kadar giden bu tür heykelde kullanılan malzeme gerek heykelsel formun oluşumuna verdiği imkanla gerekse sanatçıya tanıdığı ifade özgürlüğüyle, özellikle 19.yüzyılda geniş bir kullanım alanı bulmuştur. Bu tür heykelde malzemenin ifade ve yapısal gücü özellikle Rodin'in bronz heykellerinde açıkça görülür. Bir ağaç kökü veya herhangi bir formdaki taş gibi farklı malzemeler bazen sanatçıya yaratacağı heykelsel formu çağırıştırır.

IV- Açık Heykel: (Resim IV)

20.yüzyıl heykelinin en büyük özelliği olan bu tür formsal ifade daha önceki dönemlerdeki klasik heykelde çok az görülen belirli açıklıklar, kütleler arasında yeralan boşluklar şeklinde özetlenebilir.

Klasik boşluk sanatının kaçındığı bir formsal öge olmuştur. Michel-Ange bunu "Mükemmel bir heykel bir tepenin yamacından bırakıldığında hasarsız aşağıya yuvarlanabilecek kapalılıkta olmalıdır" diyerek açıklamıştır. Oysa 20.yüzyıl sanatçısı heykelde, en güzel ifade şekli olarak kütlenin dolu ve boş hacimlerle anlatımını seçmiştir.

Bu özelliği taşıyan 20.yüzyıl heykelsel anlatım türleri genelde dört grupta toplanır.

1- İçsel Heykel: (Resim 1)

En güzel örneklerini Henry Moore'da gördüğümüz bu tür heykelde açık ve kapalı mekanlar boşluk ve kütle kendi içinde bir anlatımda oluşturur. Bu tür anlatımda heykelin etrafındaki boşluğun heykeli belirlemesinden çok, heykelin kendi içindeki boşluk daha belirleyici olur. Sanatçı eseriyle ifade etmek istediği şeyi boşlukları kütlelerin arasında düzenleyerek sunar. Bu bir anlamda, klasik heykeldekinin aksine boşluğun kütleyle hakim olması yerine kütlenin emrine girmesi şeklinde ifade edilebilir.

2- Enerjisel Heykel: (Resim 2)

Özellikle sac, demir, çubuk ve tellerin kullanıldığı bu tür heykelsel ifade şeklinde klasik heykel de kullanılan planlar yoktur. Heykelsel anlatımda daha çok doğrusal öğelerin hakim olduğu bu türde

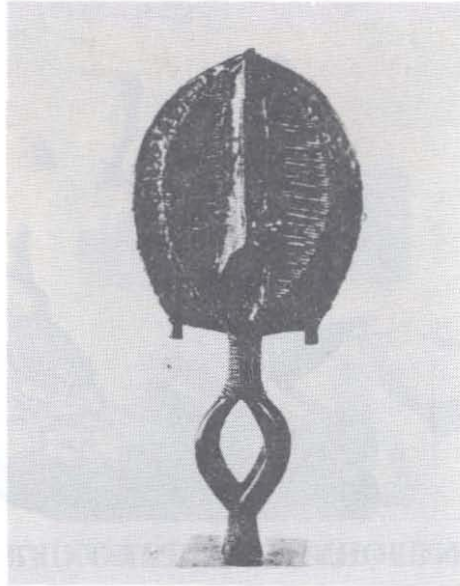
kütle ve boşluk sanatçı tarafından çok farklı bir şekilde yorumlanır. Formun yerini mekansal bir yapı(strüktür) alır ve ifade edilmek istenen kütle imajı yerini enerjisel bir çağrışıma bırakır.

3-Devingen (Mobil) Heykel: (Resim 3)

Üçboyutlu bir heykelin etrafında dolaşan ve onun her cephesinden farklı algılar edinen seyirci, devingen heykel karşısında kendisi sabit kalarak heykelin hareketi sayesinde onun farklı cephelerini görebilmektedir. Genellikle sabit olmayan bir denge içinde hareketli olan bu tür heykelsel ifade şeklinde klasik heykel de bilinen hacim, yüzey, plan, kütle gibi formsal ögeler bulunmaz. Çoğunlukla demir, plastik, cam gibi malzemelerin kullanıldığı bu heykeller hareketlerini farklı enerji kaynaklarından sağlarlar. (mekanik, elektrik, rüzgar gibi).

4- Hazır Yapım (Ready Made) Heykel: (Resim 4)

Sanatçının daha önce farklı amaçlar için yapılmış malzemeyi kullanarak oluşturduğu ifade şeklinde sanatçı kullandığı obje veya eşyalarla seyirciye klasik malzemelerle yaratılan ifadeden farklı olarak kavramsal bir anlatım yolunu seçer. Bazen koltuk, masa gibi bir mobilyanın bazen de değişik objelerin fotoğraflarının kullanıldığı bu tür heykel, ifade olarak, diğer tür heykelden çok farklı mekan kullanımı içerir. Daha çok bir mekansal düz nlemenin söz konusu olduğu hazır yapım heykel türü, endüstri toplumunun günlük yaşamını dışa vuran bir ifade olarakta düşünülebilir.

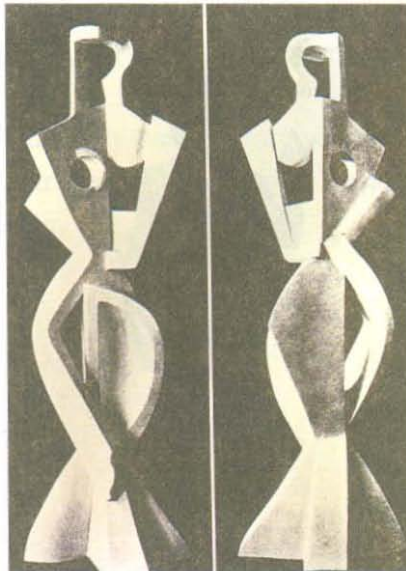
**Resim I Central Africa. Gabun, Bakota Figure Paul S.Wingret,
Primitive Art, Meridian Books,New York,
1965 s. 139**

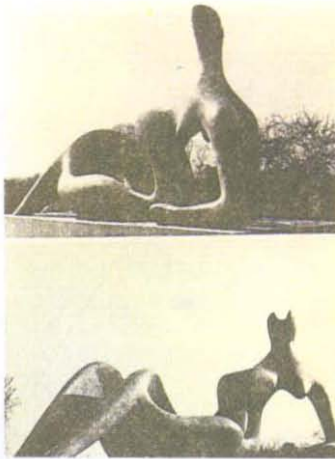
**Resim II DIONYSUS (C.440.BC) from the fast pediment of the
Parthemon; marble, h:130 cm L.R.ROGERS, Sanlpture, s.67.**

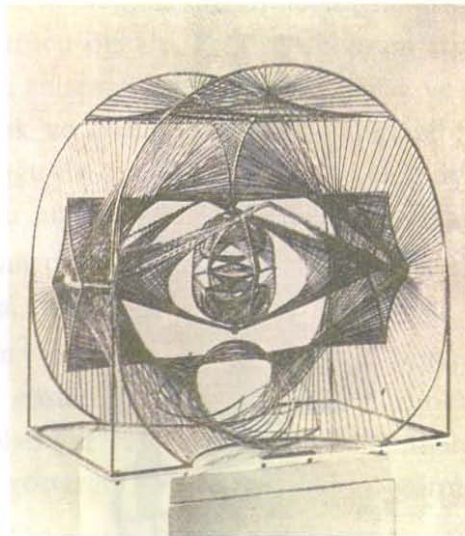
Resim III SAINT JOHN THE BAPTIST (1878) by AUGUST Rodin; bronze, 200 cm. Tate Gallery L.R.ROGERS, Sanlpture, s.219.

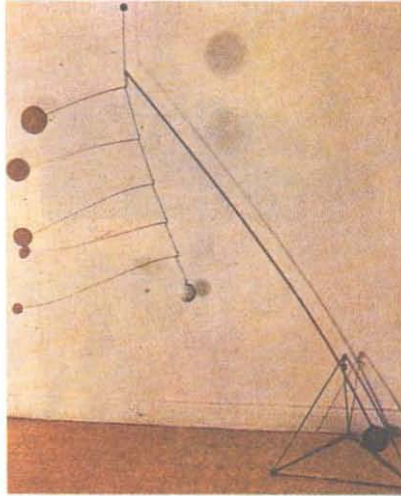
Resim IV. STANDING FIGURE (1920) by Alexander Archienko; hydrostone, 19 cm. Hessisches Landesmuseum, Darmstadt L.R.ROGERS, Sculpture, s.76.

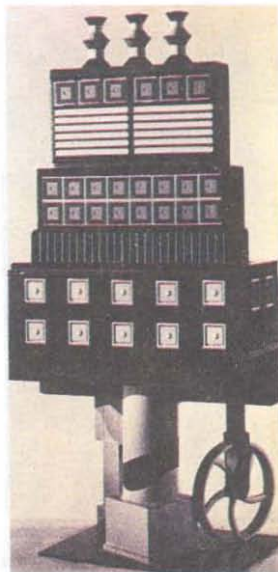
**Resim 1. RECLINING FIGURE (1951) by Henry Moore; bronze,
90 in Arts Council (photo: W Walker)
L.R. ROGERS, Sculpture, s.55**

**Resim 2. MAQUEE OF A MONUMENT SYMBOUZING THE
UBERATION OF THE SPIRIT (1952) by Antoine Pevsner;
bronze, 18 in Tate Gallery
L.R.ROGERS, Sculpture, s.39.**

Resim 3. MODERN SCULPTURE by Calder. L.R.ROGERS, Sculpture, s. 69.

Resim 4. THE CITY OF THE CIRCLE AND THE SQUARE by Ednardo Paolozzi, Aliminim, 84 in Tate Gallery L.R.ROGERS, Sculpture, s. 237.